

Висновки. Причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками є обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ст. 272 КК України, тому повинен встановлюватися під час вирішення питання кваліфікації скоєного за вказаною статтею КК шляхом виявлення в діях зобов'язаної дотримуватися правил безпеки на виробництві (підприємстві) особи (спеціального суб'єкта цього злочину) порушення конкретних положень нормативних актів, які гарантують цю безпеку, що стало безпосередньою і достатньою причиною настання єдиних суспільно небезпечних наслідків. Крім того, правильна кваліфікація злочину, передба-

ченого ст. 272 КК, можлива лише з урахуванням місця та часу його вчинення, оскільки ці ознаки є обов'язковими. Ставлення особи до злочинного порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою визначається лише у формі необережності у трьох варіантах: перший варіант передбачає необережність у виді злочинної самовпевненості, другий та третій – у виді злочинної недбалості. Мотив та мета поведінки особи, які передували вчиненню та були наявними безпосередньо під час скоєння злочинного порушення правил безпеки щодо виконання робіт із підвищеною небезпекою, на кваліфікацію діяння не впливають.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page9> (дата звернення: 21.06.2018).
2. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності / Генеральна Прокуратура України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення: 21.06.2018).
3. Статистичні дані виробничого травматизму з початку року / Державна служба України з питань праці. URL: <http://dsp.gov.ua/statystichni-dani-vyrobnychoho-travma-2/> (дата звернення: 21.06.2018).
4. Кримінальна справа № 718/1396/17. Архів Кіцманського районного суду Чернівецької області.
5. Кримінальна справа № 526/196/16-к. Архів Галяцького районного суду Полтавської області.
6. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 7 // Законодавство України: база даних. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09> (дата звернення: 21.06.2018).
7. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Київ: Юридична думка, 2010. 1288 с. URL: <http://yport.inf.ua/stattya-272-porushennya-pravil-bezpeki-pid.html> (дата звернення: 21.06.2018).
8. Кримінальна справа № 754/3390/17. Архів Деснянського районного суду м. Києва.

УДК 343.85

ПОНЯТТЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАРКОТИЗМУ НЕПОВНОЛІТНІХ ТА ЙОГО ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ

CONCEPT OF PREVENTION OF THE JUVENILE NARKOTISM AND ITS MAIN ELEMENTS

Бойсан М.Я.,

*асистент кафедри кримінального права і процесу
Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті розглянуто поняття й елементи однієї із центральних проблем кримінології – попередження злочинності. Проаналізовано зміст понять «попередження злочинності», «профілактика злочинів», «запобігання злочинності», «припинення». Дано власне визначення поняття «попередження злочинності», виокремлено основні елементи такої діяльності.

Ключові слова: попередження злочинності, профілактика злочинів, запобігання злочинності, припинення, елементи попередження, об'єкти попередження, основні рівні і форми попередження, суб'єкти попереджувального впливу, заходи (методи) запобіжного впливу.

В статье рассмотрены понятие и элементы одной из центральных проблем криминологии – предупреждение преступности. Проанализировано содержание понятий «предупреждение преступности», «профилактика преступлений», «предотвращение преступности», «прекращение». Дано собственное определение понятия «предупреждение преступности», выделены основные элементы этой деятельности.

Ключевые слова: предупреждение преступности, профилактика преступлений, предотвращение преступности, прекращение, элементы предупреждения, объекты предупреждения, основные уровни и формы предупреждения, субъекты предупредительного воздействия, меры (методы) предупредительного воздействия.

The article deals with the concepts and elements of one of the central problems of criminology – crime prevention. The content of the concepts of “crime prevention”, “crime prevention”, “prevention of crime”, “suspension” is analyzed. The actual definition of the concept of “crime prevention” is given and the main elements of such activity are singled out.

Key words: prevention of crime, prevention of crime, prevention of crime, termination, warning elements, warning objects, key levels and forms of prevention, actors, which carry out preventive influence, measures (methods) of preventive influence.

Постановка проблеми. Вирішенню питань попередження наркотизму підпорядковані наукові дослідження й основні напрями діяльності правоохоронних органів, громадських організацій, які ведуть боротьбу зі злочинністю. Розроблення науково обґрунтованої системи запобіжних заходів – це одне з найважливіших завдань теорії та практики кримінології. Діяльність із попередження

наркотизму неповнолітніх – складник політики держави та має на меті досягнення таких цілей: скорочення й якісна зміна структури наркотизму неповнолітніх; сприяння створенню та зміцненню в суспільстві атмосфери спокою і стабільності; усунення причин та умов наркотизації; забезпечення виправлення, перевиховання та ресоціалізації неповнолітніх; вплив на негативні елементи їхнього без-

посереднього соціального оточення (неформальні групи мікросередовища), що формують антигромадські позиції і мотивацію злочинної поведінки неповнолітніх.

Стан опрацювання. Питанням попередження злочинності у вітчизняній та закордонній юридичній науці приділяється достатня увага. Зокрема, у фундаментальних розробленнях Г.А. Аванесова, О.І. Алексєєва, В.Г. Афанасьєва, Ю.В. Бауліна, О.М. Бандурки, П.А. Вороб'я, С.І. Герасимова, В.В. Голіни, В.К. Гришука, О.М. Гуміна, Л.М. Давиденка, І.М. Даньшина, О.М. Джужи, А.І. Долгової, А.П. Закалюка, В.С. Зеленецького, А.Ф. Зелінського, О.Г. Кальмана, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецової, О.М. Литвака, О.М. Литвинова В.В. Лунєєва, М.І. Мельника, Г.М. Мінковського, П.П. Михайленка, В.Я. Тація, О.П. Черненка, В.І. Шакуна, Н.М. Ярмиш та інших. Попри те, що питанню попередження приділена достатня увага, ця тема потребує деталізації в аспекті окремих видів попередження наркотизму неповнолітніх та їх аналізу з метою подальшої розроблення ефективних засобів попередження на всіх трьох рівнях, з огляду на особливості спеціально-кримінологічного й індивідуального попередження.

Метою статті є аналіз понять «попередження злочинності», «профілактика злочинів», «запобіганням злочинності», «припинення» та характеристика елементів попередження.

Виклад основного матеріалу. У закордонній і вітчизняній законодавчій практиці, науках кримінально-правового циклу, коли вирішується питання подолання злочинності, вжиття заходів для її зменшення, вживаються різні терміни, як-от: «попередження», «профілактика», «боротьба», «контроль», «протидія», «війна», «запобігання», «припинення» та ін. [1, с. 202]. Поглиблений аналіз наведених понять дозволяє виявити їхнє різне змістовне навантаження.

Дефініцій зазначених понять у кримінологічній літературі (як у закордонній, так і у вітчизняній) теж чимало. Деякі автори прагнуть розмежовувати значення згаданих термінів, пов'язують їх із різними рівнями, напрямками і видами розглядуваної діяльності [2, с. 8].

О.М. Гумін та П.В. Мельник пишуть про співвідношення понять «профілактика злочинів» і «попередження злочинності», яке виглядає як взаємозв'язок частини і цілого, особливого і загального. Ціле (загальне) – це попередження, а частина (особливе) – це профілактика [3, с. 144].

Термін «запобігання» В.В. Голіна визначає як соціальну політику держави, спрямовану на подолання криміногенно небезпечних суперечностей у суспільних відносинах із метою їх позитивного вирішення і поступового витиснення (так зване загальносоціальне запобігання), а також спеціальна випереджальна практика протидії формуванню і реалізації на різних стадіях злочинних проявів (спеціально-кримінологічне запобігання [4, с. 16]. Що стосується терміна «профілактика», то автор зазначає, що це сукупність видів попереджувальної діяльності щодо завчасного виявлення й усунення об'єктивних і суб'єктивних причин й умов, що породжують злочини та сприяють їх скоєнню [5, с. 33].

На думку А.П. Закалюка, запобігання злочинності необхідно розуміти як «різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає в перешкоджанні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливості – усунення їхньої дії» [6, с. 324].

Я.Ю. Кондратьєв вважає, що припинення є стадією запобігання злочину з використанням оперативних можливостей для припинення вже розпочатих протиправних дій – припинення злочинів. Ця остання стадія запобігання характеризується діяльністю з упередження або зменшен-

ня втрат від розпочатої злочинної діяльності, припинення протиправних дій суб'єктів та недопущення їх поширення в середовищі [7, с. 18].

О.О. Ключко визначає соціальну профілактика як комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі, а також обмеження негативних наслідків уже наявної проблеми [8, с. 18] та ін.

Я.І. Гілінський стверджує, що попередження злочинності й інших форм девіантної поведінки – це вплив суспільства, інститутів соціального контролю, окремих громадян на криміногенні (девіантогенні) чинники, що приводить до скорочення чи/або бажаних змін структури злочинності (девіантності), зменшення потенційних злочинних (девіантних) діянь [9, с. 345].

За твердженнями Г.М. Мінковського, Т.М. Арзуманяна й інших кримінологів, спроби визначити чітку межу між цими поняттями були марними. Різниця в обсязі чи змісті термінів «профілактика», «попередження», «запобігання», «припинення» не має практичного значення. Цілоком достатньо одного всеохоплюючого поняття, яким є «попередження» злочинів. На їхню думку, попередження є «сукупність заходів, здійснюваних судом, прокуратурою, органами слідства і дізнання в межах їхньої компетенції й у взаємодії з іншими державними органами та громадськими організаціями, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до скоєнню злочинів, а також на попередження вчинення злочинів конкретними особами, поведінка чи минуле яких свідчать про таку можливість» [10, с. 19].

Отже, попередження наркотизму неповнолітніх – це комплекс правових, соціальних, медичних, психологічних заходів, здійснюваних органами державної влади та недержавними організаціями на загальнодержавному та місцевому рівнях, спрямованих на виявлення й усунення причин і умов, що призводять до поширення та вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, токсичних речовин, вживання алкоголю й інших форм залежності, на попередження розвитку і ліквідацію негативних наслідків для організму неповнолітнього, а також попереджують вчинення злочинів особами, поведінка чи минуле яких свідчать про таку можливість.

Попередження наркотизму неповнолітніх – саме такий різновид соціального управління, який повинен мати системний характер. Системність виявляється в діяльності суб'єктів і об'єктів попередження, заходів превентивного характеру наркотизму неповнолітніх.

Всі структурні елементи і ланки системи попередження наркотизму неповнолітніх взаємодіють між собою і разом утворюють єдиний структурний і функціональний комплекс – впорядковану систему попередження наркотизму неповнолітніх.

Попередження злочинності являє собою систему, яка містить:

- об'єкти попередження;
- основні рівні і форми попередження;
- суб'єкти, які попереджувально впливають;
- заходи (методи) запобіжного впливу.

В.В. Голіна в найзагальнішому розумінні визначає об'єкт запобігання злочинності як окремі чи взаємопов'язану сукупність негативних явищ і процесів реальної дійсності матеріального й духовного характеру, різні за генезою, часом виникнення, сферою буття і свідомості, формами й ступенем інтенсивності проявів їхніх властивостей, поширеністю, наявністю і різнобічним вплив яких призводить до відтворення на суспільному рівні злочинності як соціального явища кримінальної практики [11, с. 153–154].

До об'єктів попередження злочинності належать різного роду процеси й явища. По-перше, економічні, соці-

альні, політичні, психологічні й інші чинники, що зумовлюють стан і динаміку злочинності. Ступінь зв'язку зі злочинністю перелічених вище чинників може бути різним. До числа об'єктів варто віднести діяльність людей, яка повинна відповідати нормам права та моралі, соціальної взаємодії. Також до об'єктів попереджувальної діяльності можна віднести процес формування особистості злочинця, його криміногенно значущих властивостей та якостей.

Залежно від ієрархії причин і умов злочинності прийнято виділяти три основні рівні її попередження:

1. Загальносоціальний рівень, або загальна профілактика.

2. Спеціально-кримінологічний рівень, або кримінологічна профілактика.

3. Індивідуальний рівень, або індивідуальна профілактика [12, с. 185–186].

Ми приєднуємося до такої позиції про наявність трьох рівнів попередження наркотизму неповнолітніх: державне загально-соціальне, спеціально-кримінологічне й індивідуальне попередження.

На загальносоціальному рівні попереджувально впливають на розвиток наркотизму різні суб'єкти, до яких можна віднести і державні органи влади, а також громадські організації, які не виконують безпосередніх правоохоронних завдань.

До суб'єктів за групами А.П. Закалок відносить таких:

1) Президент України, Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України;

2) міністерства й інші органи виконавчої влади;

3) Комітет з контролю за наркотиками при Міністерстві охорони здоров'я (далі – МОЗ) України;

4) органи прокуратури України;

5) державні органи, підприємства та установи, діяльність яких пов'язана з обігом наркотиковмісних рослин [13, с. 40].

Відповідно до Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 р., суб'єктами формування і реалізації наркополітики є [14]:

– Президент України – з питань визначення і формування наркополітики та її стратегічних засад і напрямів;

– Верховна Рада України – у сфері законодавчого забезпечення наркополітики;

– Кабінет Міністрів України – з питань концептуального розроблення та реалізації наркополітики на засадах наркополітики як складової частини всіх сфер життєдіяльності суспільства;

– Державна служба України з контролю за наркотиками (далі – ДСКН) – з питань формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері обігу наркотиків, запобігання та протидії їх незаконному обігу в межах наданих повноважень; здійснення державного регулювання, контролю та координації діяльності органів виконавчої влади в цій сфері; взаємодії та інформаційного обміну з міжнародними організаціями і компетентними органами іноземних держав, аналізу й оцінки впливу наркоманії та наркозлочинності на суспільство, економіку і міжнародні відносини, права та свободи людини;

– правоохоронні органи – у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків, їхніх аналогів та прекурсорів, проведення оперативно-розшукових заходів, виконання функцій виявлення, недопущення вчинення, розкриття злочинів;

– МОЗ – у сфері створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських наркотичних засобів; надання медичної допомоги щодо їх застосування; лікування, профілактики та реабілітації наркозалежних осіб;

– Міністерство освіти і науки України (далі – МОН), Мінсоцполітики й інші центральні органи виконавчої влади – у сфері організаційно-практичного забезпечення профілактики та реабілітації наркозалежних осіб;

– заклади охорони здоров'я, реабілітаційні центри незалежно від форми власності – з питань профілактики, лікування, реабілітації наркозалежних осіб, ефективного застосування знеболювальних засобів за хронічних патологічних станів;

– органи місцевого самоврядування – з питань організації виконання законодавства у сфері обігу наркотиків та їхніх прекурсорів на відповідних територіях у межах їхніх повноважень.

Формування та реалізація наркополітики здійснюються спільно громадськими, професійними, релігійними об'єднаннями, науковими установами, благодійними фондами, приватними й іншими структурами. Засоби масової інформації залучаються до висвітлення питань профілактики наркоманії, алкогольної та тютюнової залежності й інших питань, пов'язаних з обігом наркотиків і формуванням здорового способу життя.

У кримінологічній науці сформульовані певні сталі методи попередження злочинності, до яких так чи інакше можна віднести певні заходи попереджувального впливу на злочинність.

Так, професор В.С. Устинов до таких методів відносить:

– організацію діяльності (поведінки);

– переконання;

– заохочення;

– контроль;

– примус [15, с. 27].

Організацію діяльності (поведінки) у науковій літературі розуміють як організовану діяльність (життя) людей із зваженням на їхні потреби й інтереси та необхідність дотримання природних прав і свобод людини, за допомогою дозволів, заборон, навчання, вправ і дисципліни [16, с. 16]. Цей метод в основному реалізується в правових (законодавчих) і організаційно-управлінських заходів.

Організація діяльності – головний метод в загальносоціальному і кримінологічному попередженні злочинів.

Наступним є метод переконання, який можна визначити як доказовий вплив слова й образу на свідомість, почуття і волю людей, що забезпечує добровільне дотримання ними норм моральності і права, прав і свобод інших людей та попередження злочинів та інших правопорушень [17, с. 55]. Переконання є основним методом виховання. Воно активно використовується і в індивідуальній профілактиці злочинів, і в процесі виконання покарань. Переконання являє собою процес послідовно здійснюваних дій, що містять такі елементи, як оволодіння увагою, навіювання, вплив на свідомість, зацікавлення тощо [18, с. 204].

Переконання й примус як методи державного управління – явища соціальні, оскільки вони реалізуються у зв'язках між учасниками конкретних суспільних відносин. Ці методи являють собою систему способів організуючого впливу держави (органа управління, посадової особи) на свідомість і поведінку людей, є необхідною умовою нормального функціонування суспільства загалом, будь-якого державного об'єднання, будь-якого процесу управління [19, с. 48].

Функціональне призначення заохочення полягає в стимулюванні бажаної для суспільства поведінки особи у сфері кримінально-правового регулювання [20, с. 173–174]. П.В. Хряпінський заохочення в кримінальному законодавстві розуміє як суто позитивний процес, збуджувальний чинник, формування спонукання, прагнення до правомірної соціально корисної поведінки [20, с. 121].

Частина заохочувального права стимулює позитивну, схвалювану суспільством поведінку з боку правопорушників, тобто позитивну посткримінальну поведінку. На цьому заснована прогресивна система виконання кримінальних покарань, інститути звільнення від кримінальної відповідальності й умовно-дострокового звільнення від покарання.

Висновки. На нашу думку, всі заходи превентивного характеру потрібно відносити до терміна «попередження», а профілактику розглядати як систему заходів усунення чи нейтралізації криміногенних чинників. Діяльність із попередження наркотизму неповнолітніх має бути спрямована на виявлення, усунення, обмеження або нейтралізацію несприятливих чинників формування особистості,

які ускладнюють процес соціалізації; виявлення та припинення розпочатого процесу неправильного формування особистості неповнолітнього та його корекцію; недопущення втягнення неповнолітніх у процес наркотизації та залежності від декількох видів наркотизму в їх поєднанні; попередження вчинення злочинів неповнолітніми, які раніше скоювали злочини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кальман О.Г. Стан і головні напрями попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: монографія. Х.: Гімназія, 2003. 352 с.
2. Орлов Ю.Ю. Форми запобігання злочинності. Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. 2008. № 3. С. 3–12.
3. Гумін О.М., Мельник П.В. Теоретичні основи боротьби з наркотизмом серед засуджених до позбавлення волі. Ірпінь: Академія ДПС України, 2000. 418 с.
4. Голіна В. В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності // Вісник Академії правових наук України. 2006. № 3 (46). С. 206–214.
5. Голіна В.В. Попередження тяжких насильницьких злочинів проти життя й здоров'я особи. Х.: Рубікон, 1997. 52 с.
6. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
7. Кондратьєв Я.Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції: монографія. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 444 с.
8. Ключко О.О. Профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді у контексті підготовки майбутніх соціальних педагогів: монографія. Суми: ФОП А.С. Наталуха, 2013. 172 с.
9. Гилинский Я.И. Криминология: курс лекций. СПб.: Питер, 2002. 384 с.
10. Миньковский Г.М., Арзуманян Т.М., Звирбуль В.К., Кацук М.И., Шинд В.И. Деятельность органов расследования, прокурора и суда по предупреждению преступлений. М., 1962. 279 с.
11. Криминологія: Загальна та Особлива частини: підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодєд; за ред. І.М. Даньшина. Х.: Право, 2003. 352 с.
12. Криминологія: учебник / под ред. В.П. Сальникова. СПб.: Лань, 1999. 403 с.
13. Наркозлочинність: криминологічна характеристика та запобігання: науково-практичний посібник / А.А. Бова, В.І. Женунтій, А.П. Закалюк та ін.; за заг. ред. А.П. Закалюка. К., 2006. 296 с.
14. Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 р.: розпорядження КМУ від 28 серпня 2013 р. № 735-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-%D1%80>.
15. Устинов В.С. Криминология: Общая часть (рукопись): учебное пособие. Горький: ГВШ МВД СССР, 1989. 93 с.
16. Шляпочников А.С. К вопросу о классификации мер предупреждения преступности. Вопросы борьбы с преступностью. 1972. Вып. 17. С. 3–10.
17. Максимова Н.Ю., Толстоухова С.В. Соціально-психологічний аспект адиктивної поведінки підлітків та молоді. К.: ДЦССМ, 2000. 200 с.
18. Устинов В.С. Методы предупредительного воздействия на преступность: учебное пособие. Горький: ГВШ МВД СССР, 1989. 145 с.
19. Машніцька Н.В. Сутність переконання як методу адміністративної діяльності міліції. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2012. № 3. С. 204–211.
20. Теория права и государства: учебник / по ред. В.В. Лазарева. 2 изд., перераб. и дополн. М: Право и закон, 2001. 520 с.